

TÜRKİYE'DE KURULAN İLK KIRIM TÜRK TEŞKİLATLARI

“THE FIRST CRIMEAN ASSOCIATIONS FOUNDED IN TURKEY”

Dr. H. Murat ARABACI*

Özet

20. yüzyıl başlarında Rus Çarlığının pek çok bölgesinde olduğu gibi, Kırım'da da milli devlet kurma yolunda önemli adımlar atılmış ve bu yolda faaliyetler yapılmıştır. Bu milliyetçi Kırım Türk aydınlarının pek çoğunun Osmanlı aydınları ile bir şekilde temas halinde olduğunu görmekteyiz. Hatta, Kırım'da kurulan milli devletin ilk fikri ve siyasi temellerinin 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti içerisinde kurulan Kırım Teşkilatlarında atıldığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Tatar, Kırımlılar, Kırım Cemiyetleri

Abstract

As in the various places in the Russian Tsardom, there were significant attempts to establish a nation-state in the beginning of the twentieth century. We observe that many of the Crimean Turkish intellectuals maintained close contacts with the Ottoman intellectuals. It is even possible to argue that the first idea of nation-state to be established in Crimea was first introduced in the Crimean Associations founded in the Ottoman Empire.

Key Words: Crimea, Tatars, Crimeans, Crimean Associations

* Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

1. Kırım Tatar Talebe Cemiyeti

20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti içerisindeki yenilikçi fikir cereyanları Kırımlı gençleri de tesiri altına almış, bu gençler eğitim vazifesi için gittikleri Kırım'da da bu fikirlerini yayma gayretinde olmuşlardır. Bu şekilde hem rüşdiyelerdeki bu muallimlerin teşviki, hem de Gaspıralı'nın yenilikçi fikirlerinin tesiriyle, Kırım Türkleri arasında yüksek tahsil yapma düşüncesinde olan gençlerin sayısı hayli fazla idi. Pek çok genç Osmanlı mekteplerinde tahsil görmek için İstanbul'a geldi. Bu dönemde Rusya'nın diğer bölgelerinden de aynı maksatla gelen çok sayıda genç bulunmakta idi.

*"Resmî Osmanlı belgelerine göre, 1906'da dört Kazanlı talebe İstanbul Darülfünûnu'na kaydolmak için dilekçe vererek "İstanbul'da tahsillerini ikmal edip memleketlerine döndüklerinde İslâm mekteplerinde okuyan çocukların talim ve tedrisinde bulunacaklarını" belirttiler. Ancak Darülfünûn'a yabancı uyruklu talebe kaydı konusunda mevzuat açık olmadığından, o ana kadar Darülfünûn'a kabul edilmiş üç Kafkasyalı talebe de ancak hususî Padişah iradesiyle kaydedilmişlerdi. Bu yüzden Osmanlı Maarif-i Umumiye Nazırı, Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'ya bu konudaki kanaatini sordu. Sadrazam da talebelerin "tahsil maksatlarını göz önüne alarak" onayını verdi. ...Konuya ilişkin aslî belgeler henüz gün ışığına çıkmamışsa da, Rusya İmparatorluğu'ndan gelen talebelerin İstanbul'da yüksek tahsil görmelerinin önündeki mevcut bürokratik engellerin 1908 Osmanlı inkılâbı sonrasında büyük ölçüde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Nitekim o tarihten sonra İstanbul Darülfünûnu'nda çok sayıda Rusya Türklerinden talebeye rast gelmek mümkündür"*¹.

1908 İnkılâbından az önce İstanbul'daki muhtelif medreselerde, mekteplerde, idadilerde ve Darülfünûn'da okuyan Kırım'dan gelme talebelerin sayısı 100 civarındaydı. Devrin siyasi cereyanlarının tesiri ile ve aldıkları eğitimin yapısının bir neticesi olarak, Osmanlı aydınları arasında görülen fikir hareketleri bu gençleri de etkiledi. Özellikle mekteplerde okuyan talebelere bazıları arasında Türkiye'deki Temmuz 1908 öncesi mutlakiyet rejimine rağmen inkılâpçı ve yenilik taraftarı siyasi görüşler belirmeye başladı².

Bu talebelere, daha sonra diasporanın en önemli simalarından biri olacak olan Cafer Seydahmet (Kırımer) (1889-1960) Yalta'nın Kızıldaş köyünden otuz dört köyün temsilciliğini yapan bir babanın oğlu idi. İstanbul'da genç bir idadî talebesi iken tatilde evine döndüğü zamanlar Yalta bölgesindeki Cafer Ablayef, İskender Ahmedof gibi bazı Genç Tatarlarla tanışarak onlarla birlikte düzenli olarak *Tercüman* ve *Vatan Hâdimi*'ni okumakta idi. Hasan Sabri Ayvazof, Abdürreşit Mehdiyef gibi inkılâpçı fikirlerin önderlerini buralardan öğrenmekte idi. Böylece

¹ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, TTK Yay. Ankara, 1996, s.182.

² Kırımlı, a. g. e., s.183.

gençlik yıllarının idealizmi ile coşkunluk yaşayan, genç Cafer Seydahmet, bu yazıları okuyarak "inkılâp" ve "hürriyet" kavramları ile tanışmıştı. 1906-1907'de diğer bir idadî talebesi olan vatandaşı Nebi Kuku ile tanışmış, onun yardımı ile İstanbul'da el altından Jön Türk neşriyatını, Namık Kemal, Abdülhak Hamid gibi yazarların eserlerini temin etmekte ve okumakta idi³.

Cafer Seydahmet ile yakın arkadaş olan talebelere biri de Numan Çelebi Cihan (1885-1918) idi. Kırım'ın kuzeyindeki Orkapı bölgesinin Büyük Sunak köyünde doğan Çelebi Cihan, daha Kırım'da medrese talebesi iken İsmail Bey Gaspıralı'nın yayınladığı Tercüman gazetesini ve İstanbul'dan gelen edebî eserleri dikkatlice takip ediyor ve bir yandan da Rusça öğrenmeye çalışıyordu. Abdülhalim Çelebi ve Ebubekir Çelebi'nin yardımları ile 1906'da İstanbul'a gitti. Önce Mercan İdadisi'nde okuduktan sonra, ilâhiyat eğitimi de aldı. Çelebi Cihan, 1908'de İstanbul Darülfünunu Hukuk Mektebi'ne kaydolmuştu⁴.

Cafer Seydahmet'in; "*hayatımda müspet ve mühim tesir bıraktı*" dediği 1907 yılında, İstanbul'da Abdurrahim Sukuti, Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Alim seyit, ve İstanbul'daki Darüşşafaka, Mercan, Vefa gibi orta dereceli mekteplerde okuyan bazı diğer Kırımlı talebelere bir grup meydana geldi. Bu genç talebeler Fatih Atpazarı semtinde düzenli olarak kendi aralarında toplantılar yapmakta ve Jön Türk yayınlarıyla diğer yasak metinleri hem birbirileri ile değişerek hem de topluca okuyarak bu fikirleri tartışmaktaydılar. Bu toplantılarda okunanlar arasında Namık Kemal'in meşhur "Vatan" şiiri ve "zavallı Çocuk"u, Tevfik Fikret'in "sis" manzumesi, Eşrefin ve Abdülhak Hamid'in şiirleri önde gelmekte ve heyecanla ezberlenmekte idi. Her Perşembe günü "Meşveret" okunup oradaki fikirler tartışılıyordu. Bu eserlerin neticesinde her biri aşırı derecede Abdülhamid rejiminin düşmanı haline gelen bu grubun üyeleri, Abdullah Cevdet'in kaleme aldığı ve II. Abdülhamid'in eleştirildiği *Mahkeme-i Kübra* adlı eserle sarsıldıklarını, ufuklarının açıldığını, ruhlarının yüksek heyecanlarla dolduğunu hissediyorlardı⁵.

Nisan 1908'de Kırım'dan Hüseyin ve Abdürrahim Baliç ve Kazan Türklerinden olan Dereköy muallimi Mehmet Tinçirof, İstanbul'a geldiler. Cafer Seydahmet'in "benim inkılabın manasını anlamamda çok tesiri oldu" diye ifade ettiği⁶ Hüseyin Baliç ve diğerlerinin hepsi iyi eğitim almış, yeni usul mekteplerde muallimlik yapmış ve inkılapçı fikirde idiler. Genç Kırımlılar kendilerinden daha tecrübeli bu kimselerle birlikte uzun sohbetler ve münakaşalarda bulundular. Bu görüşmelerde devletin ve münevverlerin vazifeleri, halk kitlelerinin istismarı ve uğradıkları haksızlıklar, Fransız İnkılâbı'nın mahiyeti ve bunun sonucunda dünyanın geçirdiği siyasî buhranlar ve temayüller, Batı'nın Doğu'yu sömürsü,

³ Cafer Seydahmet Kırimer, **Bazı Hatıralar**, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.s.46-50.; Kırımlı, a. g. e., s.184.

⁴ M.Akif Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885 – 1918)", **Kırım Bülteni**, S. 44., Ankara, 2002., Ayrıca, (Çevrimiçi)<http://www.vatankirim.net/yazi.asp?kat=kisiler&yazi=celebicihan.03.09.2006>.

⁵ Kırimer, a. g. e. s. 50-51; Kırımlı, a. g. e., s.183.

⁶ Kırimer, a. g. e. s. 50.

Batı'nın güçlü ve zayıf yönleri gibi meseleler tartışıldı. Cafer Seydahmet'in Bilhassa din mevzuunda anlayamadığı Baliç ve Tinçirof, bu gençlerin İstanbul'da tahsil görmelerini yararsız, hattâ zararlı bulduklarını ifade ettiler. Tinçirof'a göre bunun yerine Kırım'da kalıp Rusça öğrenmeli ve Rus okullarına gitmeli idi. Cafer Seydahmet bu kişilerle Kırım'a döndüğünde de görüşmeye devam etmiştir⁷.

Cafer Seydahmet'in Kırım'da bulunduğu sırada ilan edilen Türkiye'deki Temmuz 1908 İnkılâbı ve meşrutiyetin yeniden tesisi hem Kırım'da, hem de İstanbul'daki Kırım Tatar talebeleri arasında büyük heyecan ve sevinçle karşılandı. Cafer Seydahmet, inkılabı duydukları ilk gece Kırım'da evlerinde babasının misafiri olarak toplanan kalabalık bir gruba inkılap ve Türkiye'deki rejim meselesi hakkında uzun uzun izahatlar yaptı. Bundan böyle, Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in grubu düzenli toplantılarını artık serbestçe yapabilecekler, hürriyeti ve inkılâbı tartışacaklardı. İnkılâbı takip eden günlerde Kırım'da gençler büyük bir iştiyakla hürriyetin ilânını müteakip Perşembe ve cumartesi toplantılarını sürdürdüler, İttihat ve Terakki taraftarı yayınları serbestçe okumaya ve tahlil etmeye başladılar. Kendi aralarındaki bu toplantıların yanı sıra siyasî ve fikrî konulardaki pek çok konferans ve toplantılara da iştirak etmeye başladılar. Meclis-i Mebusân ve Ayan meclislerinin açılması ise gençleri çok sevindirmişti.⁸

*"Temmuz 1908 İnkılâbı'nı müteakip İstanbul'da okumakta olan Rusya İmparatorluğu'nun muhtelif bölgelerinden gelme Müslüman talebeler kendi talebe cemiyetlerini teşkil etmeye başladılar. Bu tür ilk cemiyet Ekim 1908'de İdil-Ural bölgesinden gelen talebeler tarafından kuruldu. Bu talebelerin esasında o dönemlerde St. Petersburg ve diğer Rus şehirlerindeki üniversite talebeleri arasında yaygın olan zemlyaçstvoları yani hemşehri talebe birliklerini taklit ettikleri anlaşılıyor. Bunların başlıca amaçları aralarında yardımlaşma ve dayanışmayı kuvvetlendirmek, Rusya'dan yeni gelen talebelere kalacak yer ve kabiliyetlerine uygun mektep temin etmek ve fakir talebelere maddî yardımda bulunmaktır. İşte "Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti" böyle kuruldu"*⁹.

Kazan Tatar gençlerinin kurduğu "Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti"nin yanı sıra, 1909 yılı başlarında İstanbul'da Arap, Kürt, Arnavut Cemiyetleri de kurulmuştu. Bu örneklerden hareketle, Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Abdülhakim Hilmi, Alim Sait, Abdürrahim Sükuti, Ahmet Şükrü ve Yakup Kerçî gibi Kırım'da talebeler de kendi cemiyetlerini kurmaya karar verdiler. Bu maksatla otuz kişilik bir talebe grubu Beyazıt'ta bir kıraathanede toplanarak karar aldılar. "Kırım Talebe Cemiyeti"nin nizamnamesi aralarında Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in de bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlandı. Çelebi

⁷ Kırimer, a. g. e. s. 51-53.; Kırımlı, a. g. e., s.184.

⁸ Kırimer, a. g. e. s. 54-56; Kırımlı, a. g. e., s.184.; Albayrak, a. g. m., s.1.

⁹ Kırımlı, a. g. e., s.187.

Cihan ve Cafer Seydahmet tarafından kaleme alınan ve nizamnamenin başına eklenen, gayelerinin “Kırım’da halkın medenî ve siyasî seviyesini yükseltmek ve onun kendi mukadderatına sahip olmasını temin etmek” olduğu ifadeleri daha yolun başında cemiyet azalarının kendi aralarında tartışmaya sebep olmuştu. Bu mukaddimedeki heyecanlı ifadeler diğer talebelerin pek çoğunu ürküttü ve kendilerinden müsaade almaksızın nizamnamenin başına böyle bir ek bastırdıkları için Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet şiddetli tenkitlere maruz kaldı. Neticede Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet’in o yazıyı çıkartarak nizamnameyi yeniden bastırmalarına ve bütün masrafları şahsen ödemelerine karar verildi. Bunun üzerine Cafer Seydahmet ve Çelebi Cihan nizamnamenin on beş yirmi nüshasını saklayıp, diğerlerini matbaaya götürerek düzelttirirler. Cafer Seydahmet hatıralarında bu konu ile ilgili bahsederken “içtimai hayatta yediğimiz ilk darbe” demektedir ve “çok hayırlı neticeler verdi” diye değerlendirmektedir¹⁰.

Kırım davasının iki heyecanlı genci bu esnada Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile de tanışmışlardır. Şöyle ki; Cemiyet’in nizamnamesinin tasdiki ve resmî müsaadenin alınmasında bir takım problemler çıkar. Bunun üzerine Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet dönemin Dahiliye Nazırı Talât Bey’i bizzat ziyaret ettiler. Talât Bey bu heyecanlı Kırımlı gençleri sevgiyle karşıladı. Bundan cesaret alan Çelebi Cihan gayelerinin yalnız Cemiyet nizamnamesinde görülen kültürel faaliyetlerden ibaret olmadığını, asıl gayelerinin Çarlık zulmünün yıkılmasını amaçladıklarını bir kaç cümleyle anlattı. Cafer Seydahmet’in ifadesiyle, Talât Bey onlara "diliyle değil nurlu gözleriyle cevap verdi" ve başarılar dileyerek, resmî müsaade işinin halledileceğini söyledi. Böylece gereken resmî müsaadeler halledildikten sonra 30 Kanunuevvel 1324 (12 Ocak 1909) “Kırım Talebe Cemiyeti” resmen kuruldu ve Çelebi Cihan Cemiyet’in başkanlığına getirildi¹¹. “Cafer Seydahmet ve Alimseyit Cemil de İdare Heyeti’nde yer almaktaydı. Başlangıçta Cemiyet’in 60 kadar üyesi vardı. Ancak bir yıl içinde üye sayısı 250’yi geçecekti”¹².

“Kırım Talebe Cemiyeti Kırımlı talebelerin Osmanlı entellektüel çevrelerinden edindikleri yeni içtimai, siyasî ve edebî fikir ve görüşleri aralarında tartışabilmeleri için uygun bir forum teşkil etti. Bu hararetli toplantılarda mektepli ve medreseli talebeler arasındaki görüş ve bakış ayrılıkları belirgin bir şekilde ortaya çıkarken, dönemin karakteristik tekâmül-inkılâp, milliyetçilik-sosyalizm, Türkçülük-Tatarcılık gibi tartışmaları da sürdürülüyordu”¹³.

Kırım Talebe Cemiyeti üyeleri Osmanlı fikrî ve siyasî hayatını takip etmelerinin yanı sıra Rusya’dan İstanbul’a gelen tanınmış misafirler ve mültecilerle de temas kurmaktaydılar. 1908 İnkılâbı’ndan sonra İstanbul’a gelen Gaspıralı’dan

¹⁰ Kırırmer, a. g. e., s. 58-59.; Kırımlı, a. g. e., s.187.

¹¹ Kırırmer, a. g. e., s. 59.; Kırımlı, a. g. e., s.188. Cafer Seydahmet Kırırmer zikrettiğimiz eserinde Cemiyetin kuruluş tarihini belirtirken 1908 tarihini vermekte ise de; 30 Kanunuevvel 1324 = 12 Ocak 1909 tarihine tekabül etmektedir. Bkz. Kırırmer, a. g. e., s. 59.; Kırımlı, a. g. e., s.188.

¹² Kırımlı, a. g. e., s.188.

¹³ Kırımlı, a. g. e., s.188.

sonra *Tercüman*'ın baş muharriri olan Hasan Sabri (Ayvazov) bunlardan biriydi. Mısır'da yayınlana *İçtihad* mecmuasında, Kafkasya'da neşredilen *Füyuzat* mecmuasında yazıları çıkan tek Kırım'lı münevver olması; halen *Vatan Hadimi*'nin de yazarı olması münasebetiyle Hasan Sabri'ye İstanbul'daki Kırım Tatar talebeleri büyük hürmet besliyorlardı. Ayvazov bu gençleri o sıralarda İstanbul'a yerleşen Yusuf Akçura ile de tanıştırdı. Kırımlı gençler bu sayede Yusuf Akçura'dan Türkçülük hakkında düşüncelerini öğrenme imkanı buldular¹⁴.

1909 yılı sonlarında Gaspıralı İstanbul'a geldi. Bu ziyaret haberi duyulduğunda Kırım Tatar talebeleri acele toplantı yaparak karşılama kararı aldılar ve Gaspıralı büyük bir heyecanla ve törenle karşılandı. Gaspıralı, Şehzadebaşı'nda Fevziye kıraathanesinde Rıza Tevfik, Ahmet Mithat, Yusuf Akçura'nın da katıldığı bir konferans verdi. Daha sonra, Kırım Talebe Cemiyeti'nin önde gelen üyelerinden oluşan bir heyet Gaspıralı'nın kaldığı Mahmutpaşa'daki Suhulet Oteli'nin büyük bir odasında Yusuf Akçura ve Azerbaycanlı Nasip Bey Yusufbeyli'nin de katıldığı bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda gençler heyecanla inkılâptan ve diğer içtimaî ve siyasetî meselelerden bahsetmeye girişince, Gaspıralı ciddî ve tartışma kabul etmez bir tavırla onlara yalnızca ilme sarılmayı tavsiye ederek, başka konulardaki endişelerine cevap vermeyi bile gereksiz gördü. Yusuf Akçura da genel olarak aynı fikirleri savundu. Nasip Bey Yusufbeyli ise, gençlerde gördüğü imandan, fedakârlık hislerinden, bilhassa inkılâp ateşiyle yanmalarından, bütün emellerinin halkı yükseltmeye ve kurtarmaya matuf olmasından çok sevindiğini söyleyip, onların bu yola sadık kalmaya ve bu emel için hazırlanmaya teşvik etti. Yusufbeyli'nin bu sözleri Kırımlı gençleri o kadar heyecanlandırdı ki, Gaspıralı'ya saygılarını bile bir anlık unutarak onu bütün coşkularıyla uzun uzun alkışladılar. Siyasete ilgi duyan talebeler için Gaspıralı ile yapılan bu görüşme büyük bir hayal kırıklığı oldu. Her ne kadar onun geçmişteki hizmetlerine duydukları saygı eksilmese de, kendi inançlarına uygun geleceğin liderini Gaspıralı'nın şahsında bulamayacaklarını idrak ettiler. Bu bakımdan, Yusufbeyli'nin tutumu onların çok daha fazla sempatisini kazanmıştı. Talebelerin ortak kanaati, kendilerinin cemiyet faaliyetlerinin yanı sıra, derslerini ihmal etmedikleri, bu yüzden Gaspıralı'nın "ilme sarılma" tavsiyesini zaten yaptıkları yönünde idi¹⁵. "*İstanbul'da bulunduğu süre içinde Gaspıralı'nın 14 Ağustos 1909 günü verdiği konferanstan elde edilen gelir Kırım Talebe Cemiyeti'ne bağışlandı. Bundan başka, Gaspıralı Cemiyet'e o zaman için büyük bir meblağ olan 400 ruble bağışta bulundu. Cemiyet de Gaspıralı'ya fahrî başkan unvanını verdi*"¹⁶.

Kırım Talebe Cemiyeti'nin hem Rusya İmparatorluğu'nun diğer Müslüman Türk bölgelerinden gelen şahıs ve gruplarla hem de İstanbul'daki oluşum halindeki Türkçü çevrelerle münasebetleri giderek arttı. 1910 yılında Türkistan'da meydana gelen ve yüz binlerce Müslüman Türk'ün aç, perişan hale düştüğü büyük deprem

¹⁴ Kırimer, a. g. e., s. 57.; Kırımlı, a. g. e., s.188.

¹⁵ Kırimer, a. g. e., s.60-62.

¹⁶ Kırımlı, a. g. e., s.188.

felâketi meydana geldi. Türkiye’de basının kısa bir iki telgrafi dışında ciddi bir faaliyetin yapılmaması üzerine Kırım Talebe Cemiyeti bir yardım kampanyası düzenledi. Kampanya için padişah'a bir telgrafla müracaat edilerek, başkâtibi Halid Ziya Bey vasıtasıyla 100 altın lira bağış alındı. Ayrıca, bu kampanyayı halka duyurmak amacıyla Cemiyet İstanbul'da büyük bir konferans düzenledi. Konferansta Yusuf Akçura, İstanbul Mebusu Mustafa Asım, gazeteci Ahmed Hilmi ve Darümuallimin müdürü Sati Bey konuşmalar yaptılar¹⁷.

Kırım Talebe Cemiyeti'nin Kırım'dan İstanbul'a tahsil için gelen gençlere büyük faydaları olmuş, fakir ve kalacak yeri olmayan pek çok genç talebe Cemiyetin desteği ile okuyabilmiştir. Ayrıca Kırım'dan İstanbul'a okumaya gelmek için istekli gençler de kendilerine destek olacak bir müessesenin varlığı ile, cesaretlenmişlerdir. Cemiyet ise gelirlerini üye aidatları ve İstanbul'daki Kırımlı tüccarların bağışlarından sağlamakta idi¹⁸.

“Kırım Talebe Cemiyeti bilhassa İdil-Ural bölgesinden gelen talebelerle ve onların teşkilatı olan Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti ile sıkı işbirliği içindeydi. Yusuf Akçura'dan başka, bir diğer tanınmış Kazan Tatar münevveri ve siyaset adamı olan Ayaz İshakî de Kırım Tatar talebeleriyle yakın ilişkilere sahipti. Kazan Tatarlarıyla olan bu bağlantılar Kırımlı gençlerin İdil-Ural Türk basın ve edebiyatına karşı ilgilerinin de giderek artmasına yol açtı. Bu meyanda, özellikle sadece şiir ve yazılarından tanıdıkları genç Kazan Tatar şairi Abdullah Tukay İstanbul'daki Kırım Tatar talebeleri arasında çok popüler oldu. Tukay'ın edebî tarzı kadar fikirleri de onları kuvvede etkilemekteydi. Bütün bu yakın ilişki ve dayanışmanın neticesinde Kırım Talebe Cemiyeti ve İdil-Uralı talebelerin Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti 13 Şubat 1912'de resmen birleşerek "Rusyalı Talebe Cemiyeti" adını aldı”¹⁹.

2. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi

20. yüzyıl başında Türkiye'deki Kırım diasporasına baktığımızda mevcut Kırım Tatar cemiyetlerinden biri de "Tatar Cemiyet-i Hayriyesi"dir. Bu cemiyet Türkiye'deki Kırım göçmenlerinin sorunlarıyla ilgilenmek maksadı kurulmuştur²⁰.

1908 yılında Temmuz İnkılâbı'ndan hemen sonra kurulan bu cemiyetin esas hitap ettiği kitle ve kurucularının çoğunluğu 19. yüzyıl içinde doğrudan Kırım'dan veya Balkanlar üzerinden gelerek Anadolu'ya ve İstanbul'a yerleşen Kırım Tatar muhacirlerinden veya onların yakınlarından oluşmaktaydı. Bu sebepten Tatar Cemiyet-i Hayriyesi nispeten eski Kırım Tatar muhacirlerinin genel düşünce

¹⁷ Kırmer, a. g. e., s.62.

¹⁸ Kırımlı, a. g. e., s.190.

¹⁹ Kırımlı, a. g. e., s.190.

²⁰ Fevzi Altuğ, *Dikenli İlişkiler Kırımlı Bir Öğretmenin Anıları ve Şiirleri*, (Yay. Haz. İnci A. Bowman) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.15 ve 17.

yapılarını ve ilgi konularını yansıtmaktaydı. Yani diasporanın yapısı içerisinde klasik manada folklorik bir görünüm arz etmekte idi. Bu muhacirler genellikle bir kaç nesilden beri Osmanlı ülkesinde yaşadıkları için Osmanlı toplumu içinde kısmen asimile olmuşlar, ancak bir takım eski gelenek, adet ve lehçelerini bir ölçüde muhafaza etmişlerdi. Bunlar Kırım'dan uzunca bir süre önce ayrıldıklarından, bir çok açıdan millî reform dönemi öncesi Kırım'ının toplumsal özelliklerini taşımaktaydılar. Bu bakımdan Tatar Cemiyet-i Hayriyesi kelimenin tam manâsıyla bir *Kırım* Tatar cemiyeti olmaktan ziyade, Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir muhacir alt-etnik grubun sosyal teşekkülü mahiyetindeydi. Temmuz 1908 İnkılâbı'ndan hemen sonra etnik esasa dayalı Müslüman azınlık cemiyetlerinin ortaya çıkarak yaygınlaşmasının, kökeni Kırım'a dayanan bazı muhacirlere de kendilerine verilen adla, yani "Tatar" adıyla bir cemiyet kurmak hususunda emsal teşkil etmiş olması çok muhtemeldir²¹.

Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin kurucularının ve referanslarının Kırım olmasına rağmen, asıl hitap ettiği kitle, Cemiyet'in ifadesini kullanacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "Müslüman Tatar" muhacirleriydi. Yani özel olarak Kırım Türklerinden ziyade genel manada tüm Rusya muhaciri nüfusa hitap etmekte idi. Yayın ve faaliyetlerinden de açıkça görüleceği gibi, Cemiyet Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan veya oradan göç etmiş hemen her Türk-Müslüman unsur veya fert için "Tatar" ibaresini kullanmaktaydı. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi esas itibarıyla Osmanlı Türkiye'si'ne nispeten evvelki dönemlerde göç etmiş Kırım muhacirleri arasında muğlak bir "Tatar" kültürel şuurunu ve cemaat dayanışmasını muhafaza etmeyi amaçlıyordu ki, bunun kültürel temeli de aslında Kırım'ın geleneksel halk kültürünün koruyabildikleri unsurlarından oluşmaktaydı. Gaspıralı İsmail Bey'in fikir ve faaliyetleri sonrasında ortaya çıkan ve siyasi bir talep ihtiva eden gruplardan farklı olarak Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin "Kırım" ile ifade edilen belirlenmiş siyasî-kültürel muhtevalı bir *Vatan* kavramının yokluğu dikkati çekmektedir. Bu durum şüphesiz ki çoğu esnaf ve köylülerden oluşan Cemiyet mensuplarının kültürel seviyelerinden ve dolayısıyla Kırım'daki çağdaş gelişmelerden kopuk olmalarından kaynaklanmaktadır. Bunların baba veya dedelerinin Kırım'dan ayrıldıkları dönemler Kırım Türklerinin millî uyanış devrinin öncesine tekabül ettiğinden yaşatabildikleri kültürel değerler ve halk gelenekleri bilâhare teşekkül edecek olan millî-siyasî talepleri ihtiva etmemekte ve geleneksel-folklorik bir cemaat yapısı arz etmekte idi. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi, Tatar çocuklarının eğitimi ve yetiştirilmesi yoluyla, ve ayrıca alışveriş ve ticaretin içinde yer almanın önemini altını çizerek bu konularla yakından ilgilenmiştir. Onlar bir Kırım topluluğu olarak "Kırım" politikasında yer almıyorlardı. Kırım Tatarı topluluğu Kırım'dan gelen talebelerden tamamıyla farklı sorunlar yaşıyordu, dolayısıyla onlar başlıca İstanbul'daki Kırım Tatarları'nın sosyo ekonomik sorunlarıyla ilgileniyorlardı. Dolayısıyla içinde buldukları sorunların farklılığı gaye, faaliyet ve ilgilerini de farklılaştırmıştı. Bu çizgisinden I. Dünya Savaşı

²¹ Kırımlı, a. g. e., s.191-192.

sonuna kadar ayrılmayacaktı. Ancak, 1919-1922 yıllarında ise Cemiyet'in bir ölçüde siyasî ve Kırım'a yönelik bir takım faaliyetleri olmuştur²².

Cemiyetin Nizamnamesinde gayeleri açık bir şekilde belirtilmiş olup, Kırım için siyasi bir istiklal talebinden uzak, tamamen Türkiye'deki diasporanın sosyo ekonomik meseleleri ile ilgilenmek üzere kurulmuştur. Bu gaye ve çalışmalarını “Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Millete Beyannamesi” şeklinde bir duyuruda şu ifadelerle ilan etmişlerdir:

Cemiyet-i Hayriye'nin başlıca amaçları aşağıdaki gibidir:

1. Tatarlar arasında Birliği ve dostluğu teşvik etmek.
2. Tatar çocukların eğitimi ve yetiştirilmesine yakın ilgi göstererek kültürümüzün düzeyini geliştirmek.
3. Halkımızı Alışveriş ve Ticaret içinde yer almaya teşvik etmek ve harekete geçirmek.
4. İhtiyaçları olanlara, imkanlarımız aracılığıyla bir an evvel yardımda bulunmak²³.

“Nizamnamesinde ifade edildiği şekilde, Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin temel amaçları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "Müslüman Tatar" muhacirlerinin maarif seviyelerinin yükseltilmesi, karşılıklı dayanışmanın arttırılması ve gelecek muhacirlere yardım edilmesi gibi hususlardan oluşmaktaydı. Nizamnamenin maddelerinden birinde "yabancı memleketlerdeki kardeşlerimizin İslâm dini hükümlerini ve milliyetlerini korumaları için çalışılmasının Cemiyet'in vazifelerinden olduğu belirtilmekteyse de, Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin faaliyet ve ilgi alanı büyük çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu dahilinde yaşayan "Tatar" muhacirlerle ve onların günlük meseleleriyle sınırlanmıştı. Cemiyet çağdaş Kırım ile ilişkilere fazla ilgi göstermiyordu. Aynı şekilde İstanbul'da okumakta olan Kırım'dan gelmiş talebelerle de pek ilgilenmedi. Bu talebelerden bazıları başlangıçta Tatar Cemiyet-i Hayriyesi ile ilişki kurdukları, hattâ ona üye yazıldıkları halde Cemiyet'in amaçlarının ve hedeflerinin muğlaklığından ve gündeminin kendilerine hitap etmemesinden dolayı bu ilişkilerini sürdürmeye gerek görmediler²⁴.

Bu gençlerin Tatar Cemiyeti Hayriyesine karşı bu tavır ve tutumlarında yukarıda bahsettiğimiz Vatan Kırım'a dair siyasi taleplerinin olmayışı, cemiyetçilik faaliyetlerinin “yardımlaşma” sınırlarında kalması; buna karşılık yeni nesillerin Gaspıralı sonrasında oluşan “milli kimlik” ve “Kırım'a dair siyasi talep, Kırım Türkçülüğü ve istiklalcilik” gibi fikir cereyanı içerisinde olmalarının rolü büyüktür.

²² Kırımlı, a. g. e., s.191.; Mubeyyin B. Altan, “Source Materials Related To Twentieth-Century Crimean Tatar Emigrations”, (Çevrimiçi) <http://www.iccrimea.org/scholarly/source-materials.html>. 12.10.2005., s. 2.

²³ Altan, a. g. m., s. 7.

²⁴ Kırımlı, a. g. e., s.192.

Zaten bu sebeplerle Kırım'lı talebeler İstanbul'da Kırım ile bağlantılı gizli ve aşıkâr cemiyetçilik faaliyetlerine girişmişlerdir. Esasen bu durum, sadece Kırım Türklerine mahsus olmayıp, Osmanlı Devletine hicret etmiş bütün Türk unsur için geçerli bir durumdur. Ayrıca 20. yüzyıl başında bir yandan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyo ekonomik sıkıntılar, bir yandan da göç sonrası yeni yerleşilen yerlerde karşılaşılan meseleler, bu cemiyet mensuplarının pragmatik-realist bir tavır almalarında etkili olmuştur denilebilir. Şu ifadeler bu psikolojiyi çok açık bir şekilde göstermektedir: “Anavatanını bırakıp hayatında üç kez göç eden bir insan herhangi bir iştirak ya da iş kuramayacaktır. Tüm mallarını satmaya zorlanan, yarı çıplak, yarı aç da dahil, halkımız, pek çok kez göçe zorlandı. Yeni ülkelere vardıklarında, iki yakasını bir araya getirmek için çok sıkı çalışmak zorundaydılar, açıkça, bilim, kültür, alışveriş ve ticaret veya başka bir şeyle ilgilenmeye vakitleri yoktu. Maalesef, bizim gibi halkların şu an içinde bulunduğumuz ortamdan kaçmak için sıkı çalışmadıkça ayakta kalamayacağını belirtmeliyim²⁵”.

Romanya Dobruca'sında yaşayan Kırım Tatar muhacirlerinin çocuklarından olup, o yıllarda tahsil için İstanbul'da bulunan talebelerden bazıları Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'ne üye olmuşlardı. Bu gençler orada diğer Kırım Türkleri ile tanışmış, faaliyetlere iştirak etmişlerdir²⁶. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin o dönemde Romanya Dobruca'sında yaşayan Kırım Tatar muhacirleri ile dolaylı bazı diğer ilişkileri de biliniyor. Bunun sebepleri pek muhtemelen Cemiyet'in Türkiye'de hitap ettiği Kırım Tatar muhacir kitlesinin çoğunlukla Dobruca üzerinden Türkiye'ye gelmiş ve orada halâ pek çok akrabaları bulunan Kırım Tatarları olmasına bağlı olmalıdır²⁷”.

Tatar Cemiyet-i Hayriyesi Anadolu'da yoğun Kırım Tatar muhacir nüfusunun yaşadığı Bandırma, Eskişehir gibi şehirler ile muhtemelen diğer bazı merkezlerde şubeler açtı. Cemiyet'in merkezdeki ve şubelerindeki faaliyetlerinin esasen Kırım Tatar muhacir mahallelerinde okuma-yazma kursları açmak, fakirlere yardım etmek, fakir muhacir çocuklarının okutulmasına maddî destekte bulunmak gibi hayır işlerine yöneldiği anlaşılıyor²⁸.

Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin görüşleri ve bakış açısı İstanbul'da yayınlanmış olan iki gazetede ortaya konmaktaydı. *Tonguç* gazetesi Mirza Mehmet Sait'in imtiyazı ve müdürlüğünde günlük olarak yayınlanmış ve bir yıl çıkmıştır. *Çolpan* gazetesi ise, Aralık 1325 (1909)'de Kırımlı Yakup Hilmi'nin imtiyazı ve müdürlüğünde iki haftada bir yayınlanmıştır. Bilhassa bu gazetede Türkiye,

²⁵ Altan, a. g. m., s. 8.

²⁶ Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara. 1987, s. 204.

²⁷ Kırımlı, a. g. e., s.192.

²⁸ Kırımlı, a. g. e., s.192.; Altan, a. g. e., s. 8.

Romanya, Bulgaristan ve diğer memleketlerde yaşayan Kırım Türklerini ilgilendiren yazılar yayınlanmıştır²⁹.

“Muhtemelen Cemiyet'in çıkardığı veya finansmanına katkıda bulunduğu bu gazetelerden ilki günlük olan Tonguç, diğeri de onun kapanmasından yaklaşık bir yıl sonra neşredilen ve on beş günde bir çıkan Çolpan'dı. Rusya İmparatorluğu'ndaki Müslümanlar ile Anadolu'da ve Dobruca'da yaşayan Kırım Tatar muhacirleri hakkında bazı haber ve makaleler istisna edilirse her iki gazetenin de muhteva itibarıyla diğer Osmanlı gazetelerinden farkı yoktu. Bu meyanda, Anadolu'ya yerleşen Kırım Tatar muhacirlerinin karşılaştıkları ağır hayat şartları tabiatıyla Tonguç'un da Çolpan'in da bilhassa üzerinde durdukları bir husustu. Rusya İmparatorluğu'ndaki Müslümanlara ilişkin yazılar ise çoğunlukla Tercüman'dan ve Rusya'da yayınlanan diğer Türk gazetelerinden iktibas edilen haberlerden oluşuyordu. Rusya Müslümanları konularına içeriden vâkıf olanlarca kaleme alınmış orijinal makale ise pek azdı”³⁰.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, diasporanın içinde bulunduğu sosyo ekonomik sıkıntılar, cemiyetin faaliyetlerinin de yönünü tayin etmektedir ki, bu durum gazetede sık sık “muhaceratın ağır hayat şartlarından” söz etmelerinden anlaşılabilir.

Görüldüğü gibi Tatar Cemiyet-i Hayriyesi esas itibarıyla, kendilerinin içinde buldukları şartlardan doğmuş bir müessesedir. Dolayısıyla, Kırım'da kalan soydaşlarının durumu ve geleceğiyle ilgilenmekten ziyade, Türkiye'deki "Tatarlar"ın hayat şartlarının iyileştirilmesi ve onların Türkiye'nin genel terakkisine olan katkıları meseleleriyle meşgul olmaktadır. “Bundan yola çıkarak, kabaca XX. yüzyılın başlarının Türkiye'ye göç eden Kırım Tatar muhacirlerinin bakış açıları itibarıyla fikrî manâda bir dönüm noktasını teşkil ettiği düşünülebilir. Bu tarihten önce Türkiye'ye göç etmiş olan gruplar arasından yetişen münevverler genellikle kendilerini yeni bir vatanın sakinleri (immigrant) olarak telakkî ederlerken, daha sonraki dönemde Türkiye'ye gelen ve dolayısıyla Kırım'daki entellektüel reform hareketlerine ve gelişmekte olan millî şuura şahit olmuş olanlar ise kendilerini daha ziyade Türkiye'de geçici mülteciler (emigre) şeklinde görme eğilimindeydiler. Yani öncekilerin ilgilerinin odak noktası Türkiye ve Türkiye'de yaşayan soydaşlarıyken, sonrakiler esas olarak Kırım'daki gelişmelerle ilgilenmekteydiler. Gelişmekte olan genel Türklük kavramları ve kimliği her iki gruba mensup münevverler üzerinde de bariz bir tesir göstermiş, ancak bunun temel millî kimlik üzerindeki yorumları farklı şekillerde tezahür etmişti”³¹.

20 yüzyıl başında Türkiye'deki göçmen Kırım Tatarları aynı zamanda Osmanlı kültürü içerisinde yetişmiş, eğitimi burada almış, Osmanlı vatandaşlarıydı. Mensup oldukları Türk-İslam kültür dairesi içerisinde

²⁹ Kemal Çapraz, **Kırım Tatar Türklerinde Basım (1881-1990)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990. s.36.

³⁰ Kırımlı, a. g. e., s.193.

³¹ Kırımlı, a. g. e., s.194.

düşünüldüğünde kendilerini Osmanlı'dan farklı görmüyorlardı. Ayrıca “Diaspora anavatanına ya da ‘yandaşlarına’ her zaman ‘ev sahibi ülkenin gözlükleri’ vasıtasıyla bakar. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi diaspora milliyetçiliğinin birçok ögesini barındırmaktaydı. İlk olarak, bölgeselliğe değil, topluluksal dayanışma ve kültürel bilince başvurarak ‘ait olma durumuna’ bel bağladı. İkinci olarak Kırımdaki kardeşlerine karşı kısmi de olsa bir bağlantı ve ilgileri vardı. İlgi alanları sınırların içerisinde kısıtlı kalmamaktadır. Üçüncü olarak, Kırım Tatarı diasporasının çoğunu temsil eden, böylesi bir örgütlenmenin mutlak varlığı Osmanlı toplumuna asimile olmadıklarını, entegre olduklarını göstermektedir³²”.

3. Vatan Cemiyeti

Kırım'da 1917 yılında meydana gelen siyasi gelişmelerle doğrudan alakalı bulunan Türkiye'deki diasporada teşekkül etmiş başlıca kuruluş Vatan Cemiyetidir. İstanbul'da Kırım Talebe Cemiyeti'nin kuruluşu esnasında, daha kuruluş işlemleri tamamlanmadan nizamname konusunda tartışmaların çıkması ve bu tartışmaların siyasi bir mahiyetinin de oluşu, bir siyasi muhtevalı mevzuda Kırım Talebe Cemiyeti'ndeki arkadaşlarının büyük ekseriyetle muhalefet etmeleri Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'i yeni bir fikre götürdü. Onlar emelleri için gizli bir teşkilat oluşturmaları gerektiğine inandılar³³. Talebe Cemiyeti'nde her türlü faaliyet devam edecek, bu faaliyetlere aktif olarak katılacaklar ve bu arada Talebe Cemiyeti'nin üyeleri olan arkadaşlarını daha yakından tanıma imkanı bulacaklardı. Bu şekilde birkaç arkadaş olarak yola çıkan ekibe zaman içerisinde katılımlar olmuştur.

Bu grubun mensupları yetiştikleri dönemin inkılapçı ve milliyetçi fikir akımları ve hareketlerinden fazlasıyla etkilenmişlerdi. “O günlerin Osmanlı basınında sık sık çıkan, çeşitli ülkelerdeki milliyetçi ve inkılâpçı teşkilatların tarihçelerine dair çoğunlukla övgü dolu yazılar, bu Kırımlı talebeler tarafından dikkatle okunmakta ve kendi aralarında yoğun bir şekilde tartışılmaktaydı. İttihad ve Terakki Komitesi'nin 1908 İnkılâbı öncesindeki gizli faaliyetleri, Balkan milletlerinin millî istiklâl hareketleri ve teşkilatları ve bilhassa İtalyan gizli milliyetçi *Carbonari (kömürcüler)* teşkilatı ile İtalyan bağımsızlığının ve birliğinin elde edilmesi gibi meseleler grup mensubu talebelerin toplantılarındaki en popüler konuları teşkil ediyordu³⁴”.

Talebelerin kendi aralarındaki bu toplantıların ve tartışmaların neticesinde 1909 sonlarında İstanbul'da Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Yakup Kerçî, Ahmed Şükrü ve diğer bir kaç Kırım Tatar talebesi tarafından gizli “*Vatan Cemiyeti*” kuruldu³⁵. Cemiyete ilk üye olanlar arasında Alimseyit Cemil, Abdülhakim Hilmi,

³² Filiz Tutku Aydın, *A Case in diaspora nationalism: crimean Tatars in Turkey (Diyaspora milliyetçiliğinde bir örnek: Türkiye'deki Kırım Tatarları)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2000.) s. 85-86.

³³ Kırimer, a. g. e. s. 59.

³⁴ Kırımlı, a. g. e. s. 201.; Kırimer, a. g. e. s. 59.

³⁵ Kırimer, a. g. e. s. 59.

Abdürrahim Sükûfî, Hamdi Bekirzade, Abdullah Velit, Habibullah Temircan Odabaş ve başkaları yer almaktaydı³⁶.

İttihat ve Terakki’ye hayran ve gönülden bağlı olan Vatan Cemiyeti tamamen siyasî maksatlı bir yeraltı teşkilatı mahiyetindeydi. İttihat ve Terakkiye bağlılıkları partinin programını anlayıp beğenmekten ziyade, ittihatçıların Türkiye’de inkılabı başarmış olmalarından kaynaklanmakta idi. Bu gizli cemiyetin en kutsi ve tek kuruluş gayesi tek bir kelime ile ifade edilmektedir: *inkılap*. Tüm mensuplarının bütün düşüncelerine bu kelime hakim idi. Başlangıçta Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet tarafından organize edilen bu cemiyete, sadece güvenilirliği tam olarak ispatlanmış kişiler üye olarak kabul ediliyorlardı. “Üyelğe kabuldeki tahlif törenlerinin İttihad ve Terakkî’den mülhem olduğu çok açıktır. Çoğunlukla aynı kişilerin hem Vatan Cemiyeti’nde, hem de legal Kırım Talebe Cemiyeti’nde yönetici konumunda olması, bunlara gizli cemiyete yeni üyeler bulmak, hazırlamak ve sınamak açısından geniş imkânlar temin etmekteydi. Aynı zamanda Talebe Cemiyeti insanları daha yakından tanıma imkanı sağladığından, gizli cemiyete üye alırken üye adayını pek çok cihetle tanımış oluyorlardı. Hücre teşkilatı şeklinde işleyen Vatan Cemiyeti, beşer kişilik gruplara bölünüyordu. Cafer Seydahmet ve Numan Çelebi Cihan ilk iki grubu oluşturmuş zamanla okul medrese ve ilahiyat fakültelerinden yeni gruplar kurulmuştur. Merkez heyeti üyelerinin isimleri tamamıyla gizli tutulmaktaydı. Cemiyet üyeleri ayda bir defa düzenli olarak toplanmaktaydı. Bu toplantılar tam bir yeraltı teşkilatı atmosferi içinde düzenleniyor, toplantı yerleri her seferinde değiştiriliyordu³⁷.

Tıpkı dönemin Osmanlı Devleti içerisindeki milliyetçi-inkılapçı fikir kadrolarının Osmanlı Devleti açısından ifade ettikleri gibi, Vatan Cemiyetinin de siyasî gayesi "milletimizi kurtarmak" şeklinde belirlenmişti. Bu düşünce yapısı muhakkak ki bu gençlerin İstanbul’da eğitim almalarının tesiri ile şekillenmiştir. Cemiyet üyelerinin “millet” mefhumundan ne anladıkları ise zaman içinde gelişecek ve değişim gösterecekti. Onlar, mensup oldukları milleti, geniş manâsıyla Rusya İmparatorluğu’ndaki Müslüman Türklerin tamamını içine alacak şekilde "Tatarlar" olarak ifade ediyorlardı. Bu bağlamda, diğer Rusya Türkleriyle ortak mensubiyet ve kuvvetli bağlılık duyguları onların karakteristik yönlerindendi. Bütün Rus esareti altındaki Türklerin istiklal hareketlerini destekliyorlardı. Bununla birlikte, faaliyet sahaları ve ilgilerinin odak noktası göz önüne alındığında bu "Tatar" kavramı Kırım Tatarlarına tekabül ediyordu. "Vatan"dan anladıkları ise hiç şüphesiz ki Kırım’dı. Kırımdaki Genç Tatarlar hareketi gibi, onlar da Çarlığı baş düşman olarak görüyorlar ve Çarlığın "inkılâp" yoluyla devrilmesini temel hedef şeklinde telâkki ediyorlardı. Onlara göre davaları, hem Çarlık güçlerine, hem de onun Kırımdaki gelenekçi-mutaassıp unsurlara karşı mücadeleyi içermekteydi. Aynen Genç Tatarlar gibi, onlar da Çarlık mutlakiyetine karşı ve "inkılâp" için

³⁶ Kırımlı, a. g. e., s. 201.

³⁷ Kırimer, a. g. e., s. 59-60.; Kırımlı, a. g. e., s. 202.

mücadele veren her grup ile işbirliği yapmaya hazırlardı³⁸. *Türk Ocağı* ve *Vatan hadimi* gazetesi ile koordineli hareket etmeye çalışmışlardır³⁹.

İnkılapçı fikirde olmaları hasebiyle, onlara göre Kırım Tatarlarının her açıdan yükselmesi ancak Çarlık Rusya'sının yıkılması ile mümkün olacaktır. Bu bakımdan Vatan Cemiyeti'nin en öncelikli hedefleri "Rus inkılâbına canla başla sarılmak, bu büyük fırtınada mukadderatımızı hayırlı bir yola getirebilmek için seciye ve ilim bakımlarından azamî derecede hazırlanmak" şeklinde özetlenmekteydi. Ancak, hedeflerindeki, ifadelerindeki benzerliğe rağmen, Vatan Cemiyeti kendisinden önceki Genç Tatar hareketinden ilham kaynağı olarak ayrılmaktadır. Genç Tatarlar Rus inkılapçılarının tesirinde yetişip, serpilmiş, buna karşılık, Vatan Cemiyeti üyeleri ise Rus inkılapçılar hakkında sadece kulaktan duyma bilgilere sahiptiler. Vatan Cemiyeti üyelerinin siyasi ve fikri membaı, Osmanlı Devleti içerisindeki inkılapçı-milliyetçi akımlar, Jöntürkler ve İttihat ve Terakki'nin fikri liderlerinin düşünceleri idi⁴⁰. Nitekim bu gençler sık sık Rıza tevfik, Ahmet Mithat Efendi gibi kimselerle, görüşüp fikirlerinden istifade etmişler, Meclis-i Mebusan'a giderek hararetli tartışmaların yaşandığı toplantıları takip etmişlerdir⁴¹.

Vatan Cemiyeti hücrelerinin başlangıç dönemindeki faaliyetleri, önce ilkel usullerle, bir müddet sonra da mükemmel makinelerle Kırım'da dağıtılmak üzere anti monarşik ve illegal bildirimler ve mektuplar basmaktan ibaretti. Bu bildirimleri bastıkları makineyi Çelebi Cihan'ın Karagümruk'deki evinde saklıyorlardı. Cafer Seydahmet ve Abdürrahim Sukuti tarafından yazılıp, Çelebi Cihan tarafından zarflanan, Büyük bir gizlilik içinde basılan bu bildirimlerin bir kısmı mektup zarfları içinde Kırım'a postalanırken, bir kısmı da Kırım'a gidip gelenler aracılığıyla elden yollanmaktaydı. Bildirimlerde Kırım'da dini idarenin ıslahı, vakıfların idaresinin ele alınması ve medreselerin modernleştirilmesi gibi konular ele alınmaktaydı⁴². "Vatan Cemiyeti Kırım'a bu bildirimlerinden başka, 1908 İnkılâbı'ndan sonra İstanbul'da basılan kitap, risale ve mecmualardan da göndermekteydi. Bunlar, inkılâba, inkılâpçı teşkilatlara ve sosyal konulara dair yayınlardan, Türk ve İslâm tarihlerinden, dinî ve edebî eserlerden oluşmaktaydı. Bunların gönderilmesindeki maksat, Kırım'daki muallimlerin ve aydınların bu yayınlardan faydalanarak millete ve okuttukları talebelere inkılâbın ve beşeriyet arasında kendi hukuklarının ne olduğunu anlatabilmelerini temin etmektir. Bu yayınlardan mühim bir kısmı, Vatan Cemiyeti üyelerinin 1909'da İstanbul'u ziyareti sırasında temas kurdukları, Kırım'ın Giraylardan sonraki en önemli sülalesi olan Şirinler ailesinin genç

³⁸ Kırmlı, a. g. e., s.203.

³⁹ Meryem Özer, *Kırım Tatarlarının Emel dergisindeki Siyasi ve Kültürel faaliyetlerinin İncelenmesi (1930-1998)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2003., s. 6.

⁴⁰ Kırmlı, a. g. e., s.203.

⁴¹ Kırimer, a. g. e., s.70.

⁴² Kırimer, a. g. e., s.60.

mensubu ve müfrit bir inkılapçı olan Abbas Şirinski vasıtasıyla Kırım'a sokulmuştu⁴³.

Cafer Seydahmet'in Kırım'a gidip dönmesinden sonra Vatan Cemiyeti 1910'da kendi kitap ve risalelerini basmaya karar verdi. Bu amaçla, Cafer Seydahmet'e Cemiyet'in gayelerini özede yansıtabilecek bir risale yazması görevi verildi. Abdülhakim Hilmi ise Kırım Tatar-Osmanlı tarihçisi Halim Geray Sultan'ın ilk baskısı 1871'de İstanbul'da basılmış olan Kırım Hanlığı tarihine dair *Gülbün-ü Hânân* adlı meşhur eserini sadeleştirerek ve haşiyeler ekleyerek yayınlamayı üstlendi. Ayrıca, hepsi Vatan Cemiyeti üyelerinden oluşan "*Yaş Tatar Yazıları*" da Kırım şivesinde edebî eserler yayınlamakla meşgul olacaktı. Çelebi Cihan'ın *Karılgaçlar Duası* adlı hikayesi, Kırım Türk edebiyatının en mühim eserlerinden olacaktır. Cafer Seydahmet bu esnada kaleme aldığı, Çarlık aleyhinde yazılan *Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlumesi* adlı risalesini "Şehab Nezihi" müstear ismiyle yayınladı.⁴⁴

Abdülhakim Hilmi *Gülbün'ü Hanan'a* yapacağı ilaveler üzerine çalışırken, bu genç inkılapçılar ilginç bir ikilem de yaşamışlardır. Bir yandan Kırım Hanlığı'nın Rusları tepeleyen devirlerini öğrenip memnuniyet hissederken, diğer yandan zihinlerini dolduran inkılap fikirlerinin tesiri ile, kendi tarihlerini sevmeyen duruma düşüyorlar; Kırım Hanlığı'nın da müstebit bir idare olduğu inancını taşıyorlardı⁴⁵.

Yirminci Asırda Tatar Milleti Mazlumesi'nde Cafer Seydahmet, Türkiye'de ve Dobruca'daki Tatar varlığı ile yeterince alakadar olmadıklarından şikayet etmekte, bu şartlar altında istibdadın zulmünden kurtulmayı istemenin imkansızlığından söz etmektedir. Rusya'da kendilerinden ve Müslümanlardan başka halklarında zulüm ve istibdat altında olduğu düşüncesiyle, bu mazlum halklarla işbirliği yapmanın gerekli olduğunu ifade etmektedir⁴⁶.

Yüksek heyecan ve ateşli duygular ihtiva eden Cafer Seydahmet'in bu risalesi, Kırım gençleri arasında büyük bir ilgi gördü. Ayrıca, çok miktarda nüsha kaçak olarak Kırım'a da sokularak muallimler ve medrese talebeleri arasında dağıtıldı. Risaleleri Kırım'a sokmanın yollarından birisi de, Kur'an ciltlerini sökerek, formlar arasına risaleleri yerleştirip tekrar ciltlemek şeklinde bulunmuştu. Vatan Cemiyeti üyesi Abdullah Velid, bizzat bu risaleleri gümrükten geçirmek ve Kırım'a götürmek üzere yola çıkmış ve bu usulle broşürleri Kırım'daki Tatlı Dayır medresesi talebelerine ulaştırmıştır⁴⁷.

Bir müddet sonra, Azerbaycanlı gazeteci Mehmet Şahtatinski Cafer Seydahmet'i Rus sefaretine ispiyon etmiştir. Rus Sefiri Çarıkov'un Hariciye Nâzın Rıfat Paşa'ya ısrarlı müracaatına binaen *Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlumesi*

⁴³ Kırmlı, a. g. e., s.203.

⁴⁴ Kırmlı, a. g. e., s.205.

⁴⁵ Kırmer, a. g. e. s. 73.

⁴⁶ Kırmer, a. g. e. s. 74.

⁴⁷ Kırmer, a. g. e. s. 74.

risalesinin yazarının tevkifi zaptiyeye emredildi. O sırada Hukuk Mektebi talebesi olan Cafer Seydahmet tesadüfen bu konudaki haberi *Tanın* gazetesinin 10 Nisan 1911 tarihli sayısında okuyunca derhal İstanbul'u terk ederek Paris'e gitti. Bir müddet sonra da, Cafer Seydahmet'i ispiyonlayan Şahatinski tespit edilip sınır dışı edildi⁴⁸.

“1910-1914 yıllarının Kırım Tatar milliyetçilerinin çoğunluğu ya Türkiye’de tahsil görmüş kişilerden, ya da fikrî veya siyasî açıdan Türkiye etkisindeki aydınlardan oluşuyordu. Bunlar Gaspıralı’nın ve Genç Tatarların fikrî birikimlerini tevarüs edip özümstedikleri gibi (ki bazıları zaten "eski" Genç Tatarlardı), Meşrutiyet Türkiye’sinin hızla çiçeklenen fikrî hayatının ürünlerini de Kırım şartlarına ve çerçevesine uyarlamaktaydılar. Bu dönemdeki milliyetçi hareketlerin (özellikle Vatan Cemiyeti) ve genel gelişmelerin siyasî ve kültürel bir Kırım Tatar kimliğinin teşekkülünde bıraktığı izler derin olmuştur. Ateşli bir idealizmle "millet" kavramını yüceltmelerine rağmen, bu milliyetçi gruplardan hiç birisinin o sıralarda Kırım Tatar millî kavramını sarıh bir şekilde tarif ve formüle edemedikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar millî kavramlarında henüz genel bir yerine oturmamışlık varsa da, aslında geleceklerini bizzat bu kavramların kesin tarifinin yapılması üzerine kurmuşlardı”⁴⁹.

4. Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi

İstanbul’daki gizli *Vatan Cemiyeti* üyelerinin Rusya’daki siyasi gelişmeler üzerine Kırım’a gitmelerinden sonra, 1917 Aralık’ında Kırım Tatar Milli Kurultayı’nda alınan bir kararla, Numan Çelebi Cihan’ın başbakanlığında Kırım’da kurulan *Kırım Ahali Cumhuriyeti* (Kırım Demokratik Cumhuriyeti) 1918 yılı başında Kırım’ın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle birlikte ortadan kaldırılmıştır. Bu dönemde Kırım Türklerinin askeri birlikleri ile Rus orduları arasında çatışmalar yaşanmış, Ruslar ele geçirdikleri pek çok bölgede halka ve aydınlara eziyet etmişlerdir.

Esasen daha önce kurulan ve yukarıda bahsettiğimiz Tatar Cemiyet-i Hayriyesi’nin devamı mahiyetinde olan Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi işte bu günlerde 23 Mart 1918 tarihinde İstanbul’da kurulmuştur. 7585 sayılı o günkü *İkdam* gazetesinde kuruluş beyannamesini yayınlamıştır. Buna göre Cemiyetin kurucu başkanı Osman Kemal (Hatif)’tir. Kurucuları ise, Bekirzade Hamdi, Mahmut Ekrem, Şevki Bektöre, Bekir Muhittin, Fevzi (Altuğ) Bey, Süleyman Sudi Bey, Nureddin Bey, Hüsameddin Bey ve Mehmet Kahraman Bey’dir⁵⁰.

“Rusya Müslümanları ve özellikle Kırımlıların haklarını savunmak, millî ve kültürel uyanmayı sağlamak ve Osmanlı ülkesindeki Kırım muhacirlerine

⁴⁸ Kırimer, a. g. e., s.75-80.

⁴⁹ Kırımlı, a. g. e., s.232.

⁵⁰ Kırimer, a. g. e., s.312.

yardımcı olmak”⁵¹ maksadıyla kurulan Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi, günün şartlarının etkisiyle önemli vazifeler ifa etmiştir. Birincisi İstanbul’da eğitim gören ve I. Dünya Savaşı’nın sona ermesi dolayısıyla yaşanan gelişmeler sebebiyle geri dönemeyen Kırımlı talebelere sahip çıkıp yardımcı olmuştur⁵². İkinci ve en önemli vazifesi ise, Kırım Türklerinin milli meselesine destek temini için Osmanlı kamuoyunu ve devlet ricalini aydınlatmaya çalışmaktadır. Cemiyet bu ikinci vazifesini oldukça mükemmel bir şekilde ifa etmektedir. İstanbul’da “gayet etkili bir Kırım Tatar lobisi gibi çalışmakta ve bu konuda birinci elden haber kaynaklarından mahrum olan Osmanlı basınına gelişmeleri sıcağı sıcağına ve Kırım Tatar bakış açısından sunarak adeta bir haber ajansı vazifesi görmekte idi”⁵³.

Cemiyet Kırım’daki Kırım Tatar Milli İdaresi ile tamamen bağlantılı olarak çalışmakta idi. Bu çabaların sonunda 1918 yılı Osmanlı kamuoyunda ve basınında Kırım’a dair büyük bir ilgi ve sempati atmosferi meydana getirilmesi sağlanmıştı⁵⁴. Öyle ki, Cemiyetin gayretleriyle o günlerde İstanbul basınında sürekli olarak Kırım’la ilgili yazılar yayınlanmakta idi. Kurultay toplanması, hükümet kurulması, Bolşeviklerle yapılan harpler, Kırım halkının uğradığı facialar ve Bolşeviklerin yaptıkları zulümler gibi konular işlenmekte; hatta Osmanlı Devleti’nin Kırım’ın yardımına koşması istenmekte idi⁵⁵.

Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi’nin bu dönem faaliyetlerinden en önemlilerinden biri de cemiyetin yayın organı olan *Kırım Mecmuası*’nın neşredilmesidir. *Kırım Mecmuası* Cemiyetin kurucuları arasında bulunan aynı zamanda Kütüphane-i Sudi’nin sahibi olan Kırımlı Süleyman Sudi Bey tarafından neşredilmektedir. 2 Mayıs 1334/1918 - 10 Mayıs 1335/1919 tarihleri arasında on beş günde bir yayınlanan mecmua, toplam yirmi üç sayı olarak neşredilmiştir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Kırım Milli Hükümeti ile bağlantılı çalışan cemiyetin, yayın organı da adeta Milli hükümetin resmi gazetesi hüviyetinde idi. Kırım mecmuası’nda Kırımla ilgili her hadise derhal duyurulmaya çalışılmıştır. Mecmuada Kırım’ın yanı sıra Türk dünyası ile ilgili ilmi, edebi, dini ve içtimai konular işlenmiştir. Yazar kadrosu umumiyetle cemiyetin de üyeleri olan Kırımlı aydınlardan oluşmakla birlikte, Ömer Seyfeddin, Hamdullah Suphi, Hüseyin Cahid gibi Dönemin meşhur Osmanlı aydınları da mecmuada yazmışlardır. Kırım Mecmuası ve Cemiyet finansmanını Kırım muhacirleri ve tüccarlarından

⁵¹ “Kırım Cemiyet-i Hayriyesi” *Kırım Mecmuası*, nr.8., 8 Temmuz 1334/1918, s. 143-144.; Zikreden, Ahmet Doğan, *Kırım Mecmuası 1-23 Sayılar (Fihrist ve metinler)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000., s. 8.

⁵² Altuğ, a. g. e. s., 28.

⁵³ Hakan Kırımlı, “Taksim”, Osman Kemal Hatf, *Gökbayrak Altında Milli Faaliyet-1917 Kırım Tatar Milli İstiklal Hareketinin Hikayesi*, (Yeniden Yayına Hazırlayan, Hakan Kırımlı), Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yay., Ankara, 1998. s. 10.

⁵⁴ Kırımlı, a. g. e., s. 10.

⁵⁵ Kırimer, a. g. e., s. 312-313.; Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1980.s. 197-200.

sağlamaktadır. Mesela Eskişehir'deki *Çiftçi Bankası* önemli bir finansman kaynağıdır⁵⁶.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, M. Akif, "Numan Çelebi Cihan (1885 - 1918)", *Kırım Bülteni*, S. 44., Ankara, 2002.

ALTAN, Mubeyyin B., "Source Materials Related To Twentieth-Century Crimean Tatar Emigrations", (Çevrimiçi) <http://www.iccrimea.org/scholarly/source-materials.html>. 12.10.2005.

Altuğ, Fevzi, *Dikenli İlişkiler Kırımlı Bir Öğretmenin Anıları ve Şiirleri*, (Yay. Haz. İnci A. Bowman) *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları*, İstanbul 2005.

AYDIN, Filiz Tutku, *A Case in diaspora nationalism: Crimean Tatars in Turkey (Diyaspora milliyetçiliğinde bir örnek: Türkiye'deki Kırım Tatarları)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2000.

ÇAPRAZ, Kemal, *Kırım Tatar Türklerinde Basın (1881-1990)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

DOĞAN, Ahmet, *Kırım Mecmuası 1-23 Sayılar (Fihrist ve metinler)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000.

"Kırım Cemiyet-i Hayriyesi" *Kırım Mecmuası*, nr.8., 8 Temmuz 1334/1918.

KIRIMER, Cafer Seydahmet, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

KIRIMLI, Hakan, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, TTK Yay. Ankara, 1996.

KIRIMLI, Hakan, "Takdim", *Gökbayrak Altında Milli Faaliyet-1917 Kırım Tatar Milli İstiklal Hareketinin Hikayesi*, (Yaz.: Osman Kemal Hatıf, Yeniden Yayına Hazırlayan, Hakan Kırımlı), Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yay., Ankara, 1998.

⁵⁶ Doğan, a. g. t., s. 8-10.

Osman Kemal Hatif, **Gökbayrak Altında Milli Faaliyet-1917 Kırım Tatar Milli İstiklal Hareketinin Hikayesi**, (Yeniden Yayına Hazırlayan, Hakan Kırımlı), Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yay., Ankara, 1998.

ÖZER, Meryem, **Kırım Tatarlarının Emel dergisindeki Siyasi ve Kültürel faaliyetlerinin İncelenmesi (1930-1998)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2003.

ÜLKÜSAL, Müstecip, **Dobruca ve Türkler**, Ankara. 1987.

ÜLKÜSAL, Müstecip, **Kırım Türk-Tatarları**, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1980.